ROCZNIKI TEOLOGICZNE
Tom XLVI, zeszyt 1 – 1999

Ks. Henryk W i t c z y k, *„Pokorny wołał i Pan go wysłuchał" (Ps 34, 7 n.). Model komunikacji diafanicznej w Psalmach*, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1997, ss. 479.

Jest to rozprawa habilitacyjna obroniona na KUL-u w listopadzie 1997 r. Rozprawa składa się z bardzo bogatego wykazu bibliografii, podzielonego poprawnie metodologicznie na źródła biblijne i pozabiblijne, komentarze, opracowania szczegółowe, ogólne i pomoce filologiczno-encyklopedyczne (s. 17-48). Bibliografia jest nie tylko obfita, ale sięga ostatnich lat. Aż pięć naukowych komentarzy do psalmów wybiega poza rok 1990 (L. A. Schökel – 1991-1992; S. Łach – 1990; M. E. Tate – 1990; M. Girard – 1994; Seybold – 1996). Podobnie ma się sprawa z opracowaniami szczegółowymi. Rozprawa ma jasno sprecyzowany problem i stosuje adekwatną metodę badań. Z jednej strony nawiązuje do najnowszych badań biblijnych nad ideą dialogu i komunikacji między Bogiem a człowiekiem (von Rad, S. Mowinckel, H. J. Kraus, L. Alonso-Schökel, C. Carniti). Wydaje się, że zbyteczne jest jednak odwoływanie się do badań filozofów nad dialogiem (s. 57-60). Świadczy to o erudycji autora rozprawy, ale niepotrzebnie obciąża badania. Z drugiej strony zaś wykorzystuje badania współczesnej lingwistyki, która zajmuje się analizą języka jako procesu mówienia. Odróżnia się w tych badaniach czynność mówienia od procesu wołania. Celem rozprawy jest przedstawienie „wołania" jako „aktu" należącego do procesu komunikowania się osób. Chodzi o pogłębienie badań nad dialogiem, który jest utrwalony w Psalmach. Analiza „aktów wołania" człowieka do Boga i Boga do człowieka ukazuje istotę tego doświadczenia. Za pomocą metody analizy literackiej odkrywa teksty, które są zapisem „aktu wołania". Odzwierciedlają one komunikację, która dokonuje się dzięki intensywnym formom dźwięku. Cechą specyficzną tego „aktu wołania" jest przenikanie z jednego podmiotu do drugiego. Ze względu na ów dynamizm przenikania nazywają się one formami diafanicznymi lub komunikacją diafaniczną.

We wstępie wyjaśnia, dlaczego ów dynamizm nazywa przenikaniem diafanicznym. „Nazwa ta pochodzi od czasownika διαφαίνω, który w sensie podstawowym oznacza „pokazywać przez coś", „sprawić, że coś jest widoczne w czymś innym", „umożliwiać światłu proces przenikania przez coś" (s. 56). Nazwa ta, zastosowana

dla opisania procesu komunikacji między ludźmi, oznacza „przekazywać coś”, „dawać do zrozumienia”, „zakomunikować”. Terminu „diafania” w egzegezie jako pierwszy użył znany włoski komentator Psalmów G. Ravasi (*Comunicazione e Parola di Dio*, Milano 1995). Diafania, według niego, „to przenikanie; nie chodzi tylko, aby coś ukazać, ale także o to, aby pozwolić się przeniknąć; komunikacja jest diafanią”. Zasługą Ks. Witczyka jest zastosowanie tego typu komunikacji do badania Psalmów. Odnosi on diafanię do „aktu wołania”, uzupełniając ideę przenikania „idą przywoływania obecności” (s. 57). Wołanie bowiem, tak częste w Psalmach, jest przyzywaniem jednego podmiotu do drugiego. Konsekwentne zastosowanie tej metody rzuciło zupełnie nowe światło na teologię Psalmów.

Po jasnym sprecyzowaniu problemu pracy i szczegółowym wyjaśnieniu dosyć trudnego tytułu i podtytułu, Ks. Witczyk odkrywa formy diafaniczne w Psalmach i przeprowadza wszechstronną ich analizę egzegetyczną. Rozprawa ma jasną i logiczną strukturę. W rozdziale pierwszym bada diafaniczną komunikację od strony Boga: głos Jahwe, słowo i mowa Boga. W ostatnim paragrafie mówi o skutkach głosu i mowy Boga. Rozdział drugi poświęcony jest diafanicznej komunikacji widzianej od strony człowieka: głos modlitwy, błagania, płaczu, skargi, radości. Treścią trzeciego rozdziału jest Bóg jako podmiot komunikacji. Nazwy i tytuły Jahwe przedstawione są nie same w sobie, ale w aspekcie komunikacji z człowiekiem. Ostatni rozdział poświęcony jest człowiekowi i jego kondycji, która leży u podstaw jego wołania do Boga.

Rozprawa jest poważnym osiągnięciem naukowym. Na szczególną uwagę zasługują następujące elementy. Autor rozprawy zna doskonale stan badań nie tylko problemu, którym się zajmuje, ale Psalmów w ogóle. Ten stan badań przedstawia krytycznie, dostrzega luki. Widać to w krytycznym omówieniu badań Y. de Rochettes, która raczej wyklucza dialog i komunikację człowieka z Bogiem. Badania Ks. Witczyka wykazują coś wręcz przeciwnego. W porównaniu z dotychczasowymi badaniami dialogu i komunikacji w Psalmach rozprawa Ks. Witczyka jest dużym krokiem naprzód. Nikt dotąd, i to tak gruntownie, nie przeanalizował tylu tekstów „wołania”. Z rozprawy widać również dobrą znajomość stanu badań nad Psalmami. Autor zna najnowsze komentarze do badanej księgi (aż do K. Seybolda, 1996 r.). Drugim elementem pozytywnym jest strona metodologiczna rozprawy. W dotychczasowych badaniach nad Psalmami (dwie książki) Ks. Witczyk opierał się na metodzie historyczno-krytycznej i genetycznej (gatunki literackie). W omawianej rozprawie przekracza tę metodę, uzupełniając ją metodą lingwistyczną. Rezultaty tych badań są bardzo pozytywne. Mocną stroną rozprawy jest filologia. Autor porusza się swobodnie w językach biblijnych. W tłumaczeniu i analizie Psalmów nie tylko opiera się na tekście masoreckim, ale wykorzystuje również teksty ugaryckie. Proponowane przez niego tłumaczenia są wierniejsze niż tłumaczenia obiegowe. Bardzo cenne jest zwrócenie uwagi w zakończeniu na możliwość analogicznych badań naukowych w NT.

Obok tych bezspornych osiągnięć powstają również znaki zapytania. Wstęp rozprawy, mimo wielu elementów pozytywnych (stan badań, wyjaśnienie tytułu i metody), budzi pewne zastrzeżenia. Jest za obszerny i przeładowany treścią. Habilitant chce za dużo powiedzieć. Wydaje się, że nie panuje w pełni nad tym obfitym materiałem, np. aż w trzech miejscach mówi o celu rozprawy (s. 55. 68. 71). Można to było ująć w jednym miejscu. Zbyteczny jest punkt czwarty (s. 57 nn.) poświęcony filozofii dialogu. Zbyt szczegółowa, jak na wstęp, jest analiza Ps 34, 7a. Można to było ująć ogólniej. Struktura rozdziałów, jak już zaznaczono, jest logiczna i poprawna. Są jednak pewne zastrzeżenia, jeśli chodzi o paragrafy rozdziałów. Czwarty paragraf rozdziału trzeciego nosi tytuł: „Moc Jahwe..." (s. 306 nn.): duch, oblicze, chwała, imię. Natomiast we wstępie (s. 70) w rozdziale pierwszym „głos Jahwe" i Jego słowo są również określane jako moc, potęga, energia (s. 74 nn.), a więc należałoby go zaliczyć do mocy. W rozdziale czwartym też podziały nie wydają się być adekwatne: paragraf pierwszy – „człowiek śmiertelnik" (s. 342), paragraf drugi – „człowiek przemijający" (s. 349).

Rozprawa habilitacyjna jest już trzecią książką, którą Ks. Witczyk poświęcił tematyce Psalmów. Porównując je, dostrzegamy ciągły rozwój. Pierwsze dwie nie wychodziły poza metodę historyczno-krytyczną. Ostatnia przekracza ją, włączając elementy współczesnej lingwistyki. Między habilitacją a książką *Psalmy – dialog z Bogiem* są pewne elementy wspólne. Nie są to jednak powtórzenia, lecz zupełnie nowe opracowania z wykorzystaniem nowej literatury. Pierwsza ma charakter popularnonaukowy, habilitacja – ściśle naukowy, podbudowany filologicznie. O zakresie zmian i poszerzeń świadczy objętość tych opracowań. W pierwszej książce – 100 stronic, w rozprawie habilitacyjnej – ponad 200 stronic dużego formatu z bogatą dokumentacją filologiczną i bibliograficzną sięgającą najnowszych dni. Inny jest również punkt widzenia; w poprzednim dziele mowa jest o Bogu i o człowieku samych w sobie, w rozprawie zaś – w aspekcie komunikacji. Fragment poświęcony sprawiedliwości człowieka (*sadiqim*) jest opracowany zupełnie na nowo. Rozprawa habilitacyjna jest świadectwem, że Ks. Witczyk należy do najlepszych znawców Psalmów w Polsce. Rozprawa zawiera streszczenie w języku angielskim (s. 475-479). Byłoby dobrze opublikować ją w jakimś języku zachodnim. Świadczyłaby dobrze o polskiej egzegezie. Rozprawa jest znaczącym krokiem naprzód w poznaniu teologii Psalmów.

*Ks. Józef Kudasiewicz*

Andrzej S. J a s i ń s k i OFM, *Służcie Jahwe z weselem. Kyriologia starotestamentalna na tle środowiska biblijnego*, Opole: Druk. Wydaw. Św. Krzyża 1998, ss. 356.

Centrum przesłania biblijnego stanowi orędzie o Bogu działającym w historii. Biblijny zapis zbawczej działalności Boga nie jest kroniką, lecz utrwaleniem doświadczenia Boga, jakie stało się udziałem ludzi. Historia Izraela to historia jego relacji do Boga. Plan historyczny jest więc kluczem do zrozumienia relacji między Bogiem a narodem wybranym. Autor książki nie zajmuje się więc teoretycznymi rozważaniami nad naturą Boga, ale odwołując się do Starego Testamentu pragnie uchwycić te rysy Boga, które w wierze poznał naród wybrany w swojej historii. Bóg Starego Testamentu jest Bogiem historii, dziejów narodu żyjącego w określonych uwarunkowaniach społecznych, kulturowych, gospodarczych i politycznych. Wszystkie te czynniki odzwierciedlają się w tekście biblijnym, który mówi o Bogu. Dobrze więc czyni autor ukazując wszystkie zależności, w jakich powstawał Stary Testament, a zwłaszcza wypowiedzi na temat Boga jako Pana. Każde bowiem wydarzenie ma bogatą treść i nie da się jej wyczerpująco przedstawić w jednorazowym odniesieniu. Dlatego w pierwszej części swojej pracy autor przedstawia środowisko biblijne, w którym miało miejsce zbawcze działanie Boga Jahwe. Poznanie archeologii biblijnej, z uwzględnieniem odkryć dokonanych w sąsiadujących z Palestyną krajach, jest dzisiaj nieodzowne. Zaprezentowany rys archeologiczny jest trochę powierzchowny, to jednak zwraca uwagę na zdobycze tej nauki. Podobnie postępuje autor z innymi dziedzinami pomocniczymi do studiowania i lepszego zrozumienia nauki zawartej w Piśmie świętym.

W drugiej części swojego opracowania autor przechodzi do zaprezentowania podstawowych rysów Tego, który jest Miłością. Owa miłość jest poznawana również aspektowo – po jej przejawach. Takim szczytowym przejawem miłości w ekonomii Starego Przymierza było objawienie Mojżeszowi imienia Bożego Jahwe. Biblia nie nazywa Boga jedynie imieniem Jahwe, stosując i inne określenia, które trzeba uwzględnić, co też znalazło swój wyraz w przedłożonych tekstach. Autor zaakcentował jednak te wypowiedzi, które odnoszą się do Jahwe, bowiem są one w Biblii najliczniejsze i najbardziej reprezentatywne. Na pustyni Synaj Izrael w osobie Mojżesza otrzymał zapewnienie o stałej obecności Boga w historii narodu. Pytając się o najważniejsze aspekty doświadczenia w historii miłości można odpowiedzieć, że jest nim wierna obecność, która nie zraża się żadnymi trudnościami, a nawet niewiernościami, lecz trwa i wychodzi z coraz to nowymi propozycjami. Miłość jest jedyną pedagogią, jaką Bóg zastosował względem człowieka.

*Gabriel Witaszek CSSR*

E. P. Sanders, *Paul and Palestinian Judaism*, wyd. 5, London: SCM Press 1996, ss. XVIII+627.

Próby naukowego przedstawienia Pawła i jego nauki były już wielokrotnie podejmowane. Wielu egzegetów usiłowało zaprezentować myśl Pawła bądź jako coś całkowicie oryginalnego, bądź też jako swego rodzaju syntezę greckich i żydowskich idei, które Apostoł zręcznie splótł z tradycjami pierwotnego Kościoła. Spór o to, czy Paweł czerpał swe idee ze świata greckiej kultury, czy też przeciwnie – z tradycji żydowskich, toczy się już od wielu lat. W zależności od materiału porównawczego, którym dysponowali badacze, skłaniają się oni ku przewadze helleńskich lub palestyńskich elementów w listach Apostoła Narodów.

Książka E. P. Sandersa *Paweł i palestyński judaizm* (PPJ) różni się jednak od wcześniejszych studiów. Mimo że tytuł sugeruje zainteresowanie autora tematyką Pawłową, nie jest to główny temat książki. E. P. Sanders w rzeczywistości podejmuje się studium na temat głównego religijnego nurtu judaizmu, który nazywa „wzorcem religijnym" (ang. „pattern of religion"). Ogranicza przy tym swe źródła do okresu od 200 przed Chr. do 200 po Chr., włączając do przedmiotu swych badań także spuściznę Tannaitów, zwoje qumrańskie oraz księgi deuterokanoniczne i apokryficzne. „Wzorzec religijny", zdaniem Sandersa, jest określany przez dwa podstawowe wektory odniesione do wspólnoty wierzących – wektor inicjacji – „getting in" oraz wektor przynależności – „staying in" (s.17). Według autora PPJ istnieje możliwość wyodrębnienia takiego właśnie wzorca w tekstach literatury judaistycznej. Dotychczasowe prace chrześcijańskich egzegetów dokonywały niewłaściwej i tendencyjnie negatywnej interpretacji tych źródeł. W tej perspektywie teologia Pawłowa jest dla Sandersa jedynie materiałem porównawczym, który pozwala mu przedstawić interesujący go temat i stąd poświęca on o wiele mniej miejsca na przedłożenie czytelnikowi idei wielkiego Apostoła Narodów.

Od samego początku autor informuje czytelnika, że praca będzie miała charakter polemiczny i w takim duchu omawia cały szereg pozycji, które – jego zdaniem – przedstawiają żydowską religię okresu międzytestamentalnego jako „sum of legalistic works-righteousness" (s. 35-59). Sanders przeciwstawia się szczególnie poglądowi W. Bousseta, że judaizm jako antyteza chrześcijaństwa był religią o charakterze legalistycznym, w której Bóg był nieosiągalny, a w każdym razie bardzo odległy. Jednocześnie przyznaje, że niektórzy spośród badaczy przedmiotu (Herford, Moore, Schechter, Montefiore i inni) nie zgadzali się z jednostronnym podejściem Bousseta.

Antidotum na powszechnie panujący, błędny pogląd ma być propozycja autora PPJ, który uważa, że wzorcem religijnym wczesnego judaizmu jest nomizm oparty na przymierzu z Jahwe (*covenantal nomism*), tzn. „miejsce każdego wierzącego w Bożym planie określone jest przez przymierze, na podstawie którego człowiek otrzymuje przebaczenie grzechów, ale które to przymierze wymaga stosownej

odpowiedzi ze strony człowieka – posłuszeństwa przykazaniom" (s. 75). Zatem, posłuszeństwo Prawu nie przynosi zbawienia, ale sprawia, że człowiek pozostaje w przymierzu z Bogiem.

Sanders usiłuje wykazać, że judaizm nie był rodzajem wąskiej legalistycznej religii, w której zbawienie zależało od zdolności poszczególnych wyznawców do gromadzenia możliwie największej liczby uczynków, które mogłyby być uznane przez Boga za sprawiedliwe (s. 81). Przeciwnie, wybranie Izraela przez Boga było darmowe i trwałe (s. 85-104). Torah, w tak pojętej koncepcji, nie jest ciężarem (110 n.), każde wykroczenie domaga się przebłagania (s.157-180), a Boże miłosierdzie góruje nad sprawiedliwością (s. 124). Człowiek może stracić swoje miejsce w przymierzu poprzez zanegowanie Boga i odrzucenie jarzma Jego przymierza (s. 134-138), nie zaś przez zwykłą przewagę złych uczynków nad dobrymi. Co więcej, modlitwy zawarte w tekstach rabinackich są jasnym dowodem, że Bóg był dostępny dla wierzących, a postawa zbawczej samowystarczalności jest obca judaizmowi i wynika z niewłaściwej interpretacji tekstów.

Sanders jest przekonany, że ten sam wzorzec nomizmu opartego na przymierzu jest obecny także w pismach qumrańskich, choć jego wymiary zostały przez sektę ograniczone do ram wspólnoty. Nieco bardziej skomplikowana sytuacja ma miejsce w przypadku apokryfów, ponieważ teksty te nie mają jednolitego charakteru.

W sześćsetdwudziestosiedmiostronicowej książce zaledwie sto dwadzieścia sześć poświęconych jest Pawłowemu wzorcowi religijnemu. Szczegółowa egzegeza ma, według autora PPJ, wykazać, że punktem wyjścia rozważań Apostoła było zbawcze wydarzenie Jezusa, jako rozwiązanie dla sytuacji powszechnego upadku ludzkości. Sanders jest przekonany, że teologia Pawła zaczyna się od założenia *a priori*, iż Jezus jest Zbawicielem wszystkich ludzi. Wynika stąd, że ludzkość musiała potrzebować zbawienia, czyli znajdowała się w tragicznej sytuacji. Paweł chce przekonać wszystkich, że Jezus jest Panem i tylko przez Niego człowiek może otrzymać zbawienie, co w sposób oczywisty sprzeciwia się nomizmowi opartemu na przymierzu. Taka interpretacja poglądów Pawła zmusiła autora PPJ do podtrzymywania stanowiska, iż usprawiedliwienie przez wiarę nie jest centralną myślą Pawłowej teologii. Według niego jest to jedynie jeden z terminów technicznych, który pomaga Apostołowi określić tych, którzy znajdują się poza wspólnotą wierzących oraz pozwala ukazać sposób dołączenia do tejże wspólnoty. W konsekwencji opis Prawa zawarty w Corpus Paulinum, który wynika z osobistego przekonania i misyjnej strategii Pawła, nie może, zdaniem Sandersa, być uznany za podstawę do określenia Pawłowego doświadczenia religii judaistycznej, a tym bardziej do ustalenia miejsca Prawa w samym judaizmie.

*

Szczegółowe omówienie wszystkich wątków tak obszernej książki nie byłoby możliwe, stąd pole niniejszej recenzji zostanie z konieczności ograniczone. Wykład o. prof. A. Vanhoye SJ (PIB) na temat listu do Galatów, który stał się impulsem do powstania tej recenzji, okazał się doskonałym wyznacznikiem w tym względzie, ponieważ List św. Pawła do Galatów oraz jego egzegeza jest z pewnością jednym z tych tematów, które zostały szczegółowo omówione przez autora PPJ, a później były przedmiotem gorącej debaty ze strony uczonych.

Sanders, usiłując zastosować schemat przedstawiony we wstępie swojej książki (wzorzec religijny) zarówno do literatury rabinackiej, jak i do Corpus Paulinum, widzi w obydwu zbiorach bardzo duże podobieństwa (s. 112). Według niego dynamika wejścia do wspólnoty wierzących jest w obu przypadkach rozumiana jako wolny dar wybrania, który jest całkowicie zależny od działania Bożego (oczywiste jest, że dla Pawła to działanie dokonuje się przez Chrystusa). W drugim etapie swych rozważań, czyli przy okazji omawiania zobowiązań członków Kościoła, Paweł powraca (zdaniem Sandersa) do swego żydowskiego sposobu myślenia i przedstawia wypełnienie Prawa jako warunek pozostawania we wspólnocie (s. 107). Taka perspektywa zakładałaby jednak zgodność poglądów Pawła z żydującymi w określeniu kto pozostaje członkiem wspólnoty, a co nie zgadza się z treściami zawartymi w Corpus Paulinum.

Tu właśnie powstaje problem. Sanders, by obronić swój punkt widzenia uważa, że List do Galatów mówi przede wszystkim o „warunkach na jakich poganie wchodzą do społeczności ludu Bożego” (s. 17). Uważny czytelnik tego listu z pewnością zauważy, że Paweł w ogóle nie jest zainteresowany wyliczaniem warunków przynależności do Kościoła. Przeciwnie, według Apostoła członkowie gminy galackiej stanowią już integralną część Kościoła, a jego list jest poświęcony walce z błędnymi teologicznymi ideami, które stanowią zagrożenie dla dalszego trwania Galatów we wspólnocie wierzących. Podstawową kwestią poruszaną w liście nie jest zatem pytanie: „Jak wejść?” ale raczej: „Jak uniknąć «wyjścia»?”, czyli „Jak pozostać członkiem Kościoła?”. Wystarczy przytoczyć tylko kilka Pawłowych argumentów: „Czyż jesteście aż tak nierozumni, że zacząwszy duchem, chcecie teraz kończyć ciałem?” (Ga 3, 3); „Ku wolności wyswobodził nas Chrystus. A zatem trwajcie w niej i nie poddawajcie się na nowo pod jarzmo niewoli! [...] Zerwaliście więzy z Chrystusem; wszyscy, którzy szukacie usprawiedliwienia w Prawie, wypadliście z łaski [...] Biegliście tak wspaniale! Kto przeszkodził wam trwać przy prawdzie? (Ga 5, 1. 4. 7). Bez względu na to, co przeciwnicy Pawła myśleli o chrześcijanach pochodzących z pogaństwa, jest oczywiste, że dla Pawła byli oni już w Kościele. Ta sama perspektywa jest wyraźnie widoczna także w Liście do Rzymian i w kilku innych (Rz 1, 17; 4, 4-5; 11, 20; 15, 18; 2 Kor 1, 24; 3, 5; Flm 1, 6; 3, 3. 8).

Drugą kwestią, którą należy poruszyć, są dobre uczynki jako warunek pozostawania wewnątrz wspólnoty wierzących. Paweł bez wątpienia oczekuje, że członkowie założonych przez niego gmin rozsianych po terytorium cesarstwa rzymskiego będą, poprzez właściwą postawę moralną, dawać świadectwo swej wierze w codziennym życiu. Nie sposób jednak interpretować takiego oczekiwania jako powrotu do żydowskiego sposobu myślenia. Dobre uczynki w rozumieniu Apostoła mają zupełnie inną funkcję w życiu człowieka wierzącego niż to ma miejsce w przypadku literatury rabinackiej. Według perspektywy Pawłowej dobre uczynki wskazują na rzeczywistą duchową kondycję człowieka. Ten, kto otrzymał łaskę wiary, działa zgodnie z darem łaski, a jego życie owocuje dobrymi uczynkami. Relacja tych elementów nie ma jednak charakteru zwrotnego – dobre uczynki nie gwarantują, że człowiek ich dokonujący „nie odpadnie od łaski".

Powyższe stwierdzenia zdają się zaprzeczać opinii Sandersa, że krytyczny stosunek Pawła do judaizmu wynika z jego pan-chrystologicznej teologii (s. 550-552). Nie da się obronić stwierdzenia, że jedynym powodem niezadowolenia Pawła z religii żydowskiej jest fakt, iż brak w niej osoby Chrystusa. Autor Listu do Galatów przypuszcza bowiem frontalny atak na judaizm koncentrując się na temacie wiary i łaski, których sens został wypaczony. Dla Pawła wiara i łaska są elementami konstytutywnymi zarówno wejścia do Kościoła, jak i pozostawania w Nim. Właśnie dlatego zwalcza on z całą stanowczością wszelki przejaw postrzegania dobrych uczynków jako narzędzia w osiągnięciu zbawienia, czym przeciwstawia się podstawowej funkcji Prawa w judaizmie. Sanders nie ma zatem racji, kiedy twierdzi, że chrześcijaństwo zachowuje podobny jak judaizm stosunek do Prawa.

Na czym więc polega zagrożenie ze strony Prawa? Dlaczego Paweł przeciwstawia mu wiarę? Odpowiedzią jest znowu List do Galatów (3, 23-29). Wierzący żydzi znajdowali się pod strażą Prawa (w. 23), które miało tylko charakter tymczasowego wychowawcy (w. 24-25). Bóg nigdy nie zamierzył, by Prawo stało się środkiem do osiągnięcia usprawiedliwienia. Od samego początku dar zbawienia był udzielany poprzez łaskę i wiarę w Jezusie Chrystusie. Ukazując przykład Abrahama (Ga 3, 6 n. 16-18) Paweł stwierdza, że ludzie wiary żyli na długo przed przyjściem Chrystusa. Sięga nawet w sam środek okresu obowiązywania Prawa, ukazując Dawida jako jednego z grona ludzi wiary (Rz 4, 6-8). Abraham i Dawid mają w argumentacji Pawła przede wszystkim znaczenie chronologiczne: Bóg okrywa całą historię zbawienia zasługą Abrahama, którą mu policzono ze względu na jego wiarę. W tym historiozbawczym procesie wiary postawa Abrahama jest zaledwie punktem wyjścia. Szczytem zaś tej drogi i całkowitym jej spełnieniem jest osoba przychodzącego Mesjasza (Ga 3, 19).

Nie można zatem zgodzić się z opinią autora PPJ, jakoby złe określenie celu judaizmu stało się przyczyną, dla której Paweł odrzuca swą dawną religię (s. 550). Istota problemu, z którym zmaga się Apostoł, nie polega bowiem, jak chciałby Sanders, na niewłaściwym wyborze między dwoma uprawnionymi postawami reli-

gijnymi (usprawiedliwienie jako wynik zachowywania Prawa lub też usprawiedliwienie przez wiarę w Jezusa Chrystusa). Dla Pawła już sama tylko próba wypełniania Prawa prowadzi do samousprawiedliwienia, a w konsekwencji do potępienia. Nie wynika to z niedoskonałości Prawa, ponieważ ono samo w sobie jest dobre (Rz 7, 14), to raczej legalizm i ludzka pycha niweczy zbawczą funkcję Prawa.

Sanders stara się wykazać, że Paweł nie odrzuca postawy życia według przykazań Prawa. Według niego Apostoł zdawał sobie po prostu sprawę, że poganie nie będą w stanie żyć według surowych przepisów religii żydowskiej (PPJ 496). Ga 2, 14 miałby być podbudową takiej argumentacji, ale cytat ten nie pozwala na wyciągnięcie podobnych wniosków. Co więcej, fragmenty innych ksiąg NT świadczą o tym, że nie tylko poganie, ale i sami żydzi nie byli w stanie sprostać przepisom Prawa (Rz 7, 7-25; Flp 3, 5-6; por. Dz 15, 10). W Ga 3, 10 cytowany jest Pwt 27, 26, gdzie nie przez przypadek mówi się o wypełnianiu „wszystkiego, co nakazuje wykonać Księga Prawa" (por. Ga 5, 3). Sanders chce tu widzieć jedynie pragnienie „zniechęcenia pogan do przyjmowania znaku obrzezania" (s. 483), ale w świetle kontekstu poprzedzającego jest to wielce problematyczne roszczenie. Wyrażenie οἱ ἐκ πίστεως (w. 9) odnosi się do wszystkich, którzy uwierzyli wzorem Abrahama (zarówno żydów, jak i pogan). Podobnie ὅσοι γὰρ ἐξ ἔργων νόμου (w.10) odnosi się do obydwu grup (por. Ga 6, 13). Paweł musiał zatem użyć Pwt 27, 26 przeciwnie do jego naturalnego kontekstu. Mówiąc o „uczynkach Prawa" z pewnością ma na myśli pewnego rodzaju działania, a zatem człowiek nie powinien się zmuszać do wypełniania przepisów Prawa, ponieważ jest to niemożliwe, a także dlatego, że wynikiem takiej postawy jest ostatecznie przekleństwo. Tylko Chrystus jest w stanie przekreślić przekleństwo Prawa i wybawić ludzkość z takiego stanu (Ga 3,13). Logika argumentu potwierdzona jest przez fakt, że Prawo – zdaniem Pawła – przyczyniło się do rozprzestrzenienia się grzechu (Ga 3, 19. 22).

Nawet gdyby przyjąć, że judaizm traktuje dobre uczynki tylko jako swego rodzaju katalizator potrzebny do uaktywnienia łaski Bożej będącej ostatecznie darem zbawienia, przyczyna konfliktu między Pawłem a jego rodzimą religią nie zostałaby usunięta. Wbrew Sandersowi trzeba zatem powrócić do wcześniejszych rozwiązań, według których poleganie na samousprawiedliwieniu rozumianym jako zasługi z racji wypełniania przepisów Prawa pozostaje głównym grzechem judaizmu (por. Rz 2-3; 8-10). W konsekwencji jeden z najważniejszych celów książki E. P. Sandersa, czyli wykazanie braku większych różnic w sposobie postrzegania łaski między palestyńskim judaizmem okresu międzytestamentalnego a teologią Pawłową, zakończył się fiaskiem.

Inną tezą autora PPJ, która wiąże się z Listem do Galatów, jest przekonanie, że rozumowanie Pawła przebiegało niejako wstecz – od zbawczego rozwiązania do jego przyczyny. Innymi słowy, diagnoza tragicznego stanu, w którym znajdowała się ludzkość, została postawiona na podstawie niezaprzeczalnego dla Pawła faktu przyjścia na świat Zbawiciela wszystkich ludzi. Ta nieco zaskakująca idea została

zaproponowana przez Sandersa na podstawie Ga 2, 21 (s. 443). Trudno do końca ocenić, czy argument Apostoła wynika z jego wcześniejszego założenia, czy też jest to jedynie element spontanicznie budowanej polemiki dla wykazania zagrożeń, jakie wypływają z przyjęcia przez chrześcijan obrzezania. Rozważając Ga 2, 21 w kontekście wcześniejszych wyznań Pawła na temat spotkania ze Zmartwychwstałym (Ga 1, 12-16) jest bardzo prawdopodobne, że to nie założenia *a priori*, ale konkretne doświadczenie duchowe sprawiło, iż zaczął on patrzeć na Prawo z takiej właśnie perspektywy.

Jak to zostało ukazane już wcześniej, Paweł jest zdania, że tylko zachowywanie całego Prawa może przynieść usprawiedliwienie (Ga 5, 3; por. 3, 10), przy czym jest on również świadom, że nikt nie jest w stanie zachować wszystkich przepisów Prawa (Ga 6, 13; por. 3, 13a; Rz 2, 1–3, 23). Skoro zastępcza śmierć Jezusa ma moc odkupić ludzkie występki, a każda próba wypełnienia prawa przynosi jedynie potępienie (Ga 3, 13), upadek ludzkości musiał być jednym z punktów wyjścia teologii Pawłowej. Można nawet z dużym prawdopodobieństwem przypuścić, że obydwa wątki pojawiły się niemal równocześnie w jego refleksji teologicznej.

*

Nawet tak pobieżne omówienie książki E. P. Sandersa pozwala na stwierdzenie, że autor PPJ nie ustrzegł się licznych nieciągłości, a nawet błędów interpretacyjnych. Nie ma potrzeby podkreślać, że ogrom pracy włożony w przygotowanie tej książki okazał się znakomitym materiałem do dalszych studiów zarówno nad palestyńskim judaizmem, jak i nad teologią Pawłową. Ponad dwadzieścia lat, które upłynęły od czasu ukazania się pierwszego wydania tej książki, nie zdezaktualizowało zawartych w niej treści. Nadal pozostaje ona ważnym impulsem inspirującym uczonych na całym świecie. Trzeba jednak zaznaczyć, że pisanie naukowej książki z tezą przyjętą *a priori* (judaizm nie jest religią legalistyczną) nie jest przejawem najszczęśliwszej metodologii. Z tego powodu główna wartość omawianej książki zdaje się tkwić w bogactwie szczegółowo opracowanego materiału dotyczącego przedstawianego tematu, nie zaś w „rewolucyjnych” stwierdzeniach jej autora.

*Krzysztof Mielcarek*

STEFAN SZYMIK MSF
Lublin

# KRONIKA INSTYTUTU NAUK BIBLIJNYCH KUL ZA ROK AKADEMICKI 1997/98

## I. SPRAWY PERSONALNE

Zespół pracowników naukowo-dydaktycznych Instytutu Nauk Biblijnych w roku akademickim 1997/98 tworzyli: prof. dr hab. R. Rubinkiewicz SDB, pełniący funkcję kierownika Instytutu, ks. prof. dr hab. J. Kudasiewicz, prof. dr hab. H. Langkammer OFM, ks. prof. dr hab. A. Tronina, prof. dr hab. G. Witaszek CSSR, ks. dr hab. A. Paciorek, dr A. Kondracki SDB, dr H. Ordon SDS, dr W. Rakocy CM, dr A. Sikora OFM, dr U. Szwarc, dr S. Szymik MSF, ks. dr H. Witczyk.

W dniu 16.06.1997 r. został wybrany kierownikiem INB KUL na kolejną kadencję prof. dr hab. R. Rubinkiewicz SDB, na jego zastępcę powołano dra hab. G. Witaszka CSSR.

Od nowego roku akademickiego na emeryturę przeszedł ks. prof. dr hab. J. Kudasiewicz, jednak w dalszym ciągu prowadził zajęcia na pół etatu. Ks. prof. dr hab. A. Tronina skorzystał w roku sprawozdawczym z rocznego urlopu naukowego. W związku z wyborem na stanowisko przełożonego prowincjalnego dr A. Sikora OFM otrzymał urlop, natomiast po rocznym urlopie habilitacyjnym nie podjął pracy w Instytucie ks. dr J. Suchy.

W dniu 1.08.1997 r. zmarł w Łodzi ks. prof. dr hab. L. Stachowiak. W uroczystościach pogrzebowych Instytut Nauk Biblijnych KUL reprezentował jego kierownik prof. dr hab. R. Rubinkiewicz SDB. Uroczysta Msza św. Instytutu w intencji zmarłego ks. prof. L. Stachowiaka została odprawiona w dniu 25.11.1997 r. Mszy św. koncelebrowanej przewodniczył ks. prof. dr hab. A. Weiss, dziekan Wydziału Teologii KUL, natomiast homilię wygłosił ks. prof. R. Rubinkiewicz, który w swoim wystąpieniu nakreślił sylwetkę zmarłego Księdza Profesora jako człowieka, naukowca i pedagoga.

W roku sprawozdawczym prof. dr hab. H. Langkammer OFM otrzymał nagrodę Amerykańskiego Instytutu Bibliograficznego: *Nomination for the 1997 Man of the Year* (American Bibliographical Institute, August 29, 1997).

Dekretem Ojca Świętego Jana Pawła II z dnia 22.12.1997 r. prof. dr hab. R. Rubinkiewicz SDB został powołany na okres pięciu lat na członka Papieskiej Komisji Biblijnej.

W roku akademickim 1997/98 w kursie licencjacko-doktoranckim brało udział łącznie 28 osób.

## II. STOPNIE NAUKOWE

W roku sprawozdawczym uzyskano następujące stopnie naukowe:

Dnia 19.11.1997 r. odbyła się dyskusja nad rozprawą habilitacyjną ks. dra H. Witczyka pt. *„Pokorny wołał, i Pan go wysłuchał" (Ps 34, 7a). Model komunikacji diafanicznej w Psalmach*. Recenzentami pracy byli ks. prof. J. Pytel z PWT w Poznaniu, ks. dr hab. W. Chrostowski z ATK w Warszawie oraz ks. prof. dr hab. J. Kudasiewicz z KUL.

W dniu 15.12.97 r. miała miejsce dyskusja nad rozprawą habilitacyjną p. dr U. Szwarc pt. *Przesłanie Rdz 49 i Pwt 33. Studium literacko-egzegetyczno-historyczne*. Recenzentami pracy byli ks. prof. dr hab. S. Grzybek, ks. prof. dr hab. J. Łach z ATK w Warszawie oraz prof. dr hab. R. Rubinkiewicz SDB z KUL.

W roku sprawozdawczym miało miejsce szereg publicznych dyskusji nad rozprawami doktorskimi, w tym:

Dnia 2.06.1997 r. dyskusja nad rozprawą doktorską o. P. Szymańskiego pt. *Łukaszowe perykopy paschalne (24,1-53) w polskim przepowiadaniu soborowym. Studium egzegetyczno-homiletyczne*. Promotorem pracy był prof. dr hab. G. Witaszek CSSR, recenzentami prof. dr hab. A. Jasiński z UO w Opolu oraz ks. prof. dr hab. J. Kudasiewicz z KUL;

Dnia 13.06.1997 r. dyskusja nad rozprawą doktorską ks. W. Cyrana pt. *Kultyczny wymiar posługi apostolskiej według 2 Kor 1-7*. Promotorem pracy był prof. dr hab. H. Langkammer, recenzentami ks. prof. dr hab. J. K. Pytel z PWT w Poznaniu oraz ks. dr hab. A. Paciorek z KUL;

Dnia 27.04.1998 r. dyskusja nad rozprawą doktorską s. A. Jantas pt. *Idea pojednania z Bogiem w Księdze Jeremiasza*. Promotorem pracy był prof. dr hab. R. Rubinkiewicz SDB, recenzentami ks. prof. dr hab. B. Poniży z PWT w Poznaniu oraz ks. prof. dr hab. J. Homerski (emerytowany prof. KUL);

Dnia 14.05.1998 r. dyskusja nad rozprawą doktorską ks. S. Stasiaka pt. *Specyfika rzeczownikowych terminów eschatologicznych w Listach Pasterskich*. Promotorem pracy był prof. dr hab. H. Langkammer, recenzentami ks. prof. dr hab. J. K. Pytel z PWT w Poznaniu oraz ks. dr hab. A. Paciorek z KUL;

Dnia 28.05.1998 r. publiczna dyskusja nad rozprawą doktorską A. Kiejzy pt. *Rzeczownikowe określenia chrześcijan w Apokalipsie. Obraz wierzących w Chrystusa*. Promotorem pracy był prof. dr hab. H. Langkammer, recenzentami bp prof. dr hab. J. Szlaga z Pelplina oraz ks. prof. dr hab. A. Tronina z KUL.

W okresie sprawozdawczym, w dniu 15.06.199 r., odbyły się egzaminy licencjackie – licencjat z teologii w zakresie biblistyki, który zdobyli następujący

studenci: ks. W. Dąbrowa, ks. M. Dzik, ks. J. Maciąg, ks. J. Molka, ks. R. Wortolec.

W ramach seminariów naukowych, prowadzonych przez pracowników naukowych Instytutu, następujący studenci obronili prace magisterskie: dn K. Antczak, ks. W. Berdowicz, p. E. Czyżewska, dn J. S. Domaradzki, p. T. Gapiejewa, dn A. Galijewski, p. M. Gembalczyk, p. J. Gierlach, p. B. Głuchowska, br B. Jurczyszyn, p. J. Kempińska, s. A. Klich, dn I. Kowalewski, p. B. Kowalska, p. M. Krasuska, dn M. Kukliński, p. M. Łobejko, dn R. Matraszek, p. M. Nowak, ks. M. Pacuła, dn. M. Piaszczyński, p. W. Piotrowska-Stajniak, p. W. Salamaga, p. O. Salomon, p. M. Sobieraj, p. J. Szalast, p. E. Szubińska, s. M. Szymańska, p. M. Szczygieł, p. J. Toruń, p. P. Treszczotko, p. B. Waidemann, p. M. Walasik, ks. R. Wortolec, p. B. Witkowska, dn P. A. Wojnarowski, p. R. Zając, p. M. Zieliński, p. B. Żakowicz.

## III. ODCZYTY I SPOTKANIA

Instytut Nauk Biblijnych KUL, wraz z Towarzystwem Naukowym KUL, zorganizował w dniach 1-5.12.1997 r. kolejny Tydzień Biblijny pod hasłem *Odkupienie w Piśmie św.*, który z ramienia Instytutu przygotował i prowadził dr A. Kondracki SDB. W ramach wspomnianego tygodnia wygłoszono następujące odczyty:

1.12.1997 r. – ks. dr H. Witczyk: *„Ja jestem Pan" (Wj 6, 6). Bóg wyzwalający z niewoli, obdarzający wolnością.*
2.12.1997 r. – prof. dr hab. G. Witaszek CSSR: *Zbawienie i nowe stworzenie według Deutero-Izajasza.*
3.12.1997 r. – prof. dr hab. R. Rubinkiewicz SDB: *Zbawienie w poglądach wczesnego judaizmu.*
4.12.1997 r. – dr H. Ordon SDS: *Dzięki Niemu nasze odkupienie przez wylanie Jego Krwi (por. Ef 1, 7).*
5.12.1997 r. – prof. dr hab. H. Langkammer OFM: *Świadomość zbawczego posłannictwa Jezusa Chrystusa.*

Spotkania pracowników INB KUL we własnym gronie miały miejsce w dniach: 16.06.1997 r.; 9.10.1997 r.; 26.02.1998 r.; 28.05.1998 r. oraz spotkanie wyborcze 16.06.1997 r., które było okazją do podsumowania całokształtu działalności Instytutu w ostatnich trzech latach. Na spotkaniach omawiano sprawy związane z bieżącymi pracami Instytutu, planami wydawniczymi, programowaniem zajęć dydaktycznych, przygotowaniem sprawozdań z działalności naukowej katedr, wykorzystaniem funduszy z KBN itp.

## IV. DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA PRACOWNIKÓW INSTYTUTU*

Prof. dr hab. Ryszard Rubinkiewicz SDB

Zjazdy naukowe

XXXV Sympozjum Biblistów Polskich – organizacja i przewodniczenie, Przemyśl 17-19.09.1997 r.; Tydzień Biblijny, *Odkupienie w Piśmie św.*, Lublin 1-5.12.1997 r.; uczestnictwo w obradach Papieskiej Komisji Biblijnej w Rzymie, 13-17.04. 1998 r.

Referaty i wykłady

*Zbawienie w poglądach wczesnego judaizmu*, Tydzień Biblijny, Lublin, 3.12.1997 r.;

Ks. prof. dr hab. Józef Kudasiewicz

Zjazdy naukowe

XXXV Sympozjum Biblistów Polskich, Przemyśl 17-19.09.1997 r.

Prof. dr hab. Hugolin Langkammer OFM

Zjazdy naukowe

XXXV Sympozjum Biblistów Polskich, Przemyśl 17-19.09.1997 r.

Referaty i wykłady

*Świadomość posłannictwa zbawczego Jezusa Chrystusa*, Tydzień Biblijny, Lublin, 5.12.1997 r.; *Polski przekład Biblii Wujka na tle zmagań i potrzeb religijno-teologicznych ówczesnego Kościoła w Polsce*, Warszawa – Bobolanum 8.12.97 r.; cykl sześciu odczytów: *Listy do Koryntian i ich wieloaspektowość tematyczna*, Wrocław – Fakultet Teologiczny; cykl odczytów na temat *Biblia w najnowszym Katechizmie Kościoła Powszechnego* [*L'Ecriture Sainte dans le Catéchisme mondiale*], Luxembourg, Les Suores Dominicanes; *Akcenty chrystocentryczne w parakletologii Janowej*, WSD Bagno 20.05.1998 r.

Ks. prof. dr hab. Antoni Tronina

Zjazdy naukowe

XXXV Sympozjum Biblistów Polskich, Przemyśl 17-19.09.1997 r.

* Ta część kroniki została opracowana na podstawie nadesłanych sprawozdań.

Referaty i wykłady

Cykl konferencji *Eucharystia*, Laski Warsz. 5-14.08.1997 r.; Cykl konferencji *Duch Święty*, Żułów k. Lublina 9-17.02.1998 r.; Szkoła Słowa Bożego nt. *Owoce Ducha Świętego w życiu chrześcijan* (Ga 5, 22 n.) – cykl spotkań miesięcznych (październik 1997 – czerwiec 1998 r.).

Prof. dr hab. Gabriel W i t a s z e k CSSR

Zjazdy naukowe

XXXV Sympozjum Biblistów Polskich, Przemyśl 17-19.09.1997 r.

Referaty i wykłady

Wykład inauguracyjny, WSD Zamość 9.10.1997 r.; wykład inauguracyjny, Lwów, 11.10.1997 r.; *Zbawienie i nowe stworzenie według Deuteroizajasza*, Tydzień Biblijny, Lublin 2.12.1997 r.; *Duch Boży w Starym Testamencie*, WSD Bagno 20.05.1998 r.

Ks. dr hab. Antoni P a c i o r e k

Zjazdy naukowe

XXXV Sympozjum Biblistów Polskich, Przemyśl, 17-19.09.1997 r.

Referaty i wykłady

*Ambrozjańskie inspiracje egzegezy biblijnej*. Międzynarodowe Sympozjum Ambrozjańskie – KUL Lublin, listopad 1997; *Posługiwania w Kościele apostolskim*. Tydzień Eklezjologiczny – KUL Lublin, listopad 1997.

Dr Andrzej K o n d r a c k i SDB

Zjazdy naukowe

XXXV Sympozjum Biblistów Polskich, Przemyśl 17-19.09.1997 r.; Tydzień Biblijny, *Odkupienie w Piśmie św.*, Lublin 1-5.12.1997 r.

Referaty i wykłady

*Powstanie Pięcioksięgu w świetle najnowszych badań* – 34 Sympozjum Biblistów Polskich, Przemyśl 17-19.09.1997 r.; cztery konferencje na temat *Jezus Chrystus, jedyny Zbawiciel świata, wczoraj, dziś i na wieki* – Ląd n/Wartą 1-4.07.1997 r.; cykl ośmiu konferencji na temat Ewangelii św. Marka: *Il discepolato nel Vangelo di Marco* – conferenze presso Istituto delle Figlie di Sacro Cuore, Colli a Volturno, Isernia, Italia 1-25.08.1997 r.

Dr Hubert O r d o n SDS

Zjazdy naukowe

Sympozjum *Czy i jak prawda zobowiązuje?*, Castel Gandolfo 12-14.08.1997 r.; XXXV Sympozjum Biblistów Polskich, Przemyśl 17-19.09.1997 r.; Tydzień Biblijny, *Odkupienie w Piśmie św.*, Lublin 1-5.12.1997 r.; Konwersatorium Myśli Jana Pawła II *Homo: capax veri capax Dei* (siedem spotkań) – Instytut Jana Pawła II, Lublin KUL; sympozjum *Studia Gnesniensia*, WSD Gniezno 12.05.1998 r.; sympozjum *Duch Boży – Duch Święty*, WSD Bagno 20.05.1998 r.

Referaty i wykłady

*Dzięki Niemu nasze odkupienie – przez wylanie Jego Krwi (por. Ef 1, 4). Odkupienie w nauczaniu św. Pawła*. Tydzień Biblijny, Lublin 4.12.1997 r.; *Jezus jako nosiciel i dawca Ducha Świętego* – sympozjum *Studia Gnesniensia*, Gniezno 12.05.1998 r.; *Jezus a Duch Święty w NT* – sympozjum *Duch Boży – Duch Święty* , WSD Bagno 20.05.1998 r.

Dr Waldemar R a k o c y CM

Zjazdy naukowe

XXXV Sympozjum Biblistów Polskich, Przemyśl 17-19.09.1997 r.

Dr Urszula S z w a r c

Zjazdy naukowe

XXXV Sympozjum Biblistów Polskich, Przemyśl 17-19.09.1997 r.

Referaty i wykłady

*Jezus a judaizm* – Tydzień Jedności Chrześcijan, styczeń 1998 r.; *Jakub – Izrael? Współczesne poglądy na temat patriarchów* – spotkanie w Kole Teologów, Lublin marzec 1998 r.,

Dr Stefan S z y m i k MSF

Zjazdy naukowe

XXXV Sympozjum Biblistów Polskich, Przemyśl 17-19.09.1997 r.; Tydzień Biblijny, *Odkupienie w Piśmie św.*, Lublin 1-5.12.1997 r.

Referaty i wykłady

*Bezżenność Jezusa znakiem dla ludzi i świata* – Kapituła Prowincjalna Misjonarzy Świętej Rodziny, Bąblin k/Poznania 22.04.1998 r.

Ks. dr Henryk W i t c z y k

Referaty i wykłady

*„Ja jestem Jahwe" (Wj 6, 6). Bóg wybawiający z niewoli i obdarzający wolnością*. Tydzień Biblijny, Lublin 1.12.1997 r.